

Rekreatif Etkinlik Olarak Sporun Ekonomik Kalkınmadaki Rolü

The Role of Economic Development as Recreation Activity of Sport

Nilgün ÇAĞLARIRMAK USLU^a

^aAnadolu Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi,
Yunusemre Kampusü, Eskişehir

Geliş Tarihi/Received: 15.09.2008
Kabul Tarihi/Accepted: 26.05.2009

Yazışma Adresi/Correspondence:
Nilgün ÇAĞLARIRMAK USLU
Anadolu Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi,
Yunusemre Kampusü, Eskişehir,
TÜRKİYE/TURKEY
ncaglarirmak@anadolu.edu.tr

ÖZET Değişen ve hızla gelişen dünya ekonomisinde, spor ekonomisi ve serbest zaman ekonomisi endüstri olarak ifade edilmekte ve makro ekonominin temel açımlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik büyümeyle birlikte bir ekonominin kalkınmışlık göstergelerinden biri olan gelir düzeyindeki artışlar sonucu, toplumu oluşturan bireylerin ihtiyaç hiyerarşisi değişmiş ve bu durumda çalışma dışında kalan zaman olarak değerlendirilen serbest zamanın daha etkin kullanılması durumu ortaya çıkarmıştır. Ekonomik kalkınmışlık düzeyi arttıkça, bireylerin serbest zaman değerlendirmede kullandıkları aktiviteler daha önemli hale gelmekte ve bir sektör olarak tanımlanabilecek serbest zaman endüstrisini oluşturmaktadır. Spor ve sportif aktivitelerin tümü bu açıdan değerlendirildiğinde bir serbest zaman aktivitesi olarak da tanımlanabilir. Türkiye'nin insani gelişmişlik endeksine göre düzeyi "orta gelirli ülke" düzeyindedir. İnsani gelişmişlik düzeyinin yükselmesinin temel belirleyicilerinden birisi de beşeri sermaye stokuna yapılan ilavelerdir. Serbest zaman aktivitesi olarak spor ve sportif tüm aktiviteler bireye ait niteliksel ve niteliksel öğeleri etkiler. Bu öğeler beşeri sermaye stokunun bir bileşenidir. Bu durum, beşeri sermaye stokunu pozitif yönde etkilemektedir. Bu çalışma; ülkelerin kalkınma düzeyleri ile serbest zamanın arasındaki pozitif ilişkiyi açıklamaktadır. Artan serbest zamanın spor ve sporla ilgili tüm aktiviteleri kapsayacak şekilde geliştirilmesinin ülke ekonomisinin kalkınma sürecine etkisinin olumlu olacağını belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: Serbest zaman; ekonomik kalkınma; spor ve spor endüstrisi;

ABSTRACT In ever-changing and rapidly exponential world economy, the sport economy and leisure time economy has been decelerated industry and being evaluated micro economy is one of the basic expansion; in conjunction with economic development progress one of the stage development index in economic rise in income results. To compose of the community of person changing of requirement hierarchy for social development, in this case leisure time that evaluated except for the work time used more effective for leisure time to come into existence. Better and better for the economic developed stage, in other words, Activities for individual evaluation composed of the leisure time to outweigh and defined a sector leisure time in economy. All of the sports and sports activities are seen from this aspect evaluated to make defined leisure time activities. Actually, evaluation of leisure time to form relatively is determining factor in sports and sports economies; industry to design. Aim of the this study, evaluation about Turkey perspectives to assess a situation and, to more important position of sports and sports activities in that between recreation activities and progress related a causality or not. Level of Turkey is middle income country according to human development index. Increasing level of human development of basic determining is added to human capital stock. As a reaction activity of sport and sportive activity is affected both of qualitative and quantitative elements belong to person. These elements are component of human capital. In this situation affects positive direction on human capital stock. In this study is explaining positive correlation between level of the country development and recreation time. In this study, increasing recreation time to an assessment of a sport and all of the sportive activity enclose an evaluation of a sport is determined direction positive on the country economy of development process.

Key Words: Leisure time; economic development; sport and sport industry; recreation

Hiç şüphesiz ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının nedenlerini düşünmeyen kimse yoktur. Solow'un (1956) büyümeyle ilgili çalışmalarında bu durum farklı sermaye oranlarına sahip olmakla ilişkilendirilmiştir, Lucas'a (1988) göre ise farklı büyüme oranlarına sahip olma durumu her ülkenin sahip olduğu farklı beşeri sermaye stoklarıyla ilişkilendirilmiş ve beşeri sermayenin ekonomik büyüme ve kalkınmada önemli rolü vurgulanmıştır. Yakın zamanda yapılan bilimsel çalışmalar ekonomilerin gelişmişlik düzeyi ile insan sermayesi arasında doğrusal bir ilişki varlığını ortaya koymaktadır.¹

Beşeri sermaye teknik olarak eğitim, sağlık ve işgücünün sahip olduğu niteliksel becerilerin geliştirilmesi sürecini kapsamaktadır. Bu bileşenlerin her birinde meydana gelen artışlar şüphesiz bir ekonomideki toplam insan sermayesi kapasitesini arttıracaktır.² Bir ekonomide kalkınma sürecini belirleyen ölçülebilir teknik parametreler dışında, ölçülebilir ve ölçülemez insan sermayesine yapılan ilavelerde aslında ekonomideki büyümeyi belirlemektedir. Ancak bu çalışmanın asıl amacı özellikle büyüme sürecinin sermaye stoku gibi ya da potansiyel GSMH'nin ne kadarının artan şekliyle kullanıldığı sorusuna cevap aramak değil, özellikle bireysel beceri ve dinamizmin büyüme ve kalkınma sürecinde oluşturacağı etkileri tartışmaktır. Bireysel beceri ve dinamizm kalkınmayı belirleyen ve beşeri sermayenin bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir. Kalkınma ve büyümede belirleyici olan diğer nicel bileşenler gibi bireysel beceri ve dinamizmde beşeri sermaye öğeleri olarak tanımlanmaktadır. Bireye ait bu vasıflar boş zamanı değerlendirme faaliyetlerine etkin ve düzenli katılımı arttırmaktadır. Kalkınma sürecinde bireysel beceri ve dinamizmin bu rolü değerlendirildiğinde, rekreatif etkinliklere sadece boş zamanın değerlendirilmesi faaliyeti olarak bakmamak gerektiği gibi bir yargı da ortaya çıkmaktadır. Bireyde becerilerin gelişmesi ve özellikle dinamizmin arttırması yönüyle spor ve sportif aktivitelere katılım diğer rekreatif etkinliklerden farklılık göstermektedir. Sporun bireyde yaratacağı beceri ve dinamizm kalkınma fonksiyonu içinde yer alan ölçülemez parametreleri temsil etmektedir. Beşeri sermaye

bileşeni olarak özellikle eğitilmiş ve donanımlı bir nüfus kalkınma potansiyelini yükseltmektedir. Ancak burada özellikle bireysel beceri ve dinamizmden anlatılmak istenen şey eşit eğitim ve donanıma sahip iki bireyden birisinin boş zaman planlamasında özellikle spor ve diğer rekreatif etkinliklerle kendini daha dinamik hissettiğinde iş veriminde ve sosyal ve iş uyumundaki artıştan dolayı daha üretken olabilmesi durumudur. Şüphesiz sadece rekreatif etkinlik olarak bakıldığında tek başına spor bu etkiyi yaratmamakta alternatif rekreasyon aktiviteleri de benzer etkileri sağlamaktadır. Ama bu çalışmada özellikle spor ve gelişen spor endüstrisinin kalkınmaya paralel olarak daha da spesifik bir endüstri halini alması nedenleri ortaya konulmuştur. Rekreatif etkinlikleri arasında sayılan spor ve spor aktivitelerinin bireyde yaratacağı pozitif beceri ve dinamizm etkilerinin kalkınma süreci üzerinde pozitif etkisi tartışılmıştır.

NEO KLASİK BÜYÜME MODELİNE GÖRE; SERBEST ZAMAN VE EKONOMİK KALKINMA ARASINDAKİ NEDENSELLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Rekreasyon, akademik yazın alanında "serbest zaman" olarak tanımlanmaktadır. "*Serbest Zaman*" konusunda çeşitli tanımlar yapılmıştır ancak genel olarak boş zaman, insanların zorunlu ihtiyaçları dışında kalan zaman olarak açıklanmaktadır ve değişen dünya şartları ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte insanların sahip oldukları boş zaman giderek artmaktadır.³ Örneğin Amerika'da 2005 yılında yapılan istatistiklere göre ortalama haftada 40 saat boş zamanın olduğu ortaya konmuştur. En son yapılan ATUS'a (*American's Time Use Survey*) göre, 15 yaş üstü 20.000 katılımcıyla görüşmeler sonucu, ortalama her gün 6 saat boş zamanın olduğunu ortaya koymaktadır. Eğer AB ülkeleri ve ABD ile bir karşılaştırma yapılacak olursa, bu oran haftada 31.5-45.5 saat arasında değişmektedir. Norveç ve Finlandiya'da boş zaman bu ortalamanın üzerinde iken Fransa ve Almanya'da bu ortalamanın altında yer almaktadır. İsveç'te çalışma yaşındaki nüfus ortalamasına göre yapılan araştırmalara göre; haftada ortalama boş zaman 35-38,5 saat olarak ifade edilmektedir. (Rydenstam 2000),⁷ Araştırmalara göre

re çalışanların iş dışında kendilerine ayırdıkları serbest zaman arttığında, bu zamanın aktif biçimde değerlendirilmesi serbest zaman faaliyetlerini önemli hale getirmektedir. Serbest zaman faaliyetlerinin bireysel beceri ve donanımda yaratmış olduğu etki pozitifdir. Serbest zamanın etkili değerlendirilmesinin insan yaşamındaki faydaları değerlendirildiğinde,

-İnsanların kendilerini mutlu ve huzurlu hissetmelerini sağlar.

-İnsanların sosyalleşmelerini sağlar.

-Fiziksel ve zihinsel gelişime katkıda bulunur.

-Stresi ve kaygıyı azaltır.

-İnsanlar kendini toplumdan soyutlamaz kendini toplumun bir parçası olarak görür..

-İnsanı can sıkıntısından ve bunalımdan korrur.

-Kişisel beceri ve yeteneklerini kullanma fırsatı doğar.

-Yaratıcı olur.

-Kendini ifade edebilme yeteneği gelişir.

-Arkadaş ortamlarına girer ve yeni arkadaşlar edinebilir.

-İnsan sağlığı üzerindeki olumlu etkileri bulunmaktadır.

Yukarıda sıralanan etkilerin bireysel beceri, dinamizm ve yaratıcılığı artıran unsurlardır olduğu görülmektedir. Rekreatif etkinlikler çok çeşitli biçimlerde sınıflanabilir. Bunlar, estetik, sanatsal, fiziksel, kültürel, ticari ve sağlık etkinlikleri olarak tanımlanmaktadır.³

Bu etkinliklerin katılımcısı olarak birey, aktif olarak katılımcı ise tanımlanan rekreasyon faaliyeti sağlık rekreasyonu ve fiziksel rekreasyondur. Eğer birey, seyirci olarak rekreasyon faaliyetine katılıyorsa tanımlanan serbest zaman faaliyeti ticari rekreasyondur. Bireysel olarak tüm faaliyetlere katılım bireyin gerek fiziksel ve gerekse ruhsal yapısı için olumlu bir takım etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler genel olarak kişinin fiziksel performansını da etkilemektedir. Bu durumda; rekreasyon fa-

aliyetleri içerisinde yer alan spor ve spor etkinliklerinin bireyde yarattığı etki “pozitif dışsallık” olarak tanımlanabilmektedir. Bireysel olarak yaratılan “pozitif dışsal fayda” makro ekonomik açıdan beşeri sermayenin artırılmasında birinci açılım olarak tanımlanabilir. Ancak makroekonomik düzeyde ikinci açılım ise, rekreasyon ve rekreasyon aktiviteleri bir ekonomide ulusal gelir ve zenginliği arttıran unsurlardır. Bu aktivitelerin temel ekonomik etkisi, harcama ve gelir akımı içermeleri, istihdam ve döviz kazanımı sağlamalarıdır.⁴ Rekreasyon faaliyetlerine yönelik olarak tanımlanan tüm etkinliklerin ekonomi içinde yaratacağı etkiler oldukça pozitifdir ancak serbest zamanın değerlendirilmesinde kullanılan ve tüm mal ve hizmetlerin talep yapıları da diğer piyasalara özgü mal ve hizmetlere ait talep yapılarından farklılık göstermektedir. Bu nedenle öncelikle rekreasyon faaliyetlerine özgü mal ve hizmetlerin talep yapılarını etkileyen değişkenlerin tanımlanması gerekir. Bu tanımlama söz konusu faaliyetleri içeren endüstrinin daha iyi anlaşılması için oldukça önemlidir. Genel olarak bir malın talebi ekonomik olarak analiz edilirken tüketicinin geliri, malın fiyatı ve malın talebi edilen miktarı arasındaki ilişkiye bakılmaktadır. Ancak bu durum rekreasyon faaliyetlerini içeren mal ve hizmetler için farklılık göstermektedir. Bu ürünlerin talebi, özellikle tüketicilerin bu aktivitelere zaman ayırmaları ile ilgilidir. Rekreasyonla ilgili mal ve hizmetlerin talebi özellikle söz konusu malın ya da hizmetin fiyatına bağlı olduğu kadar bu mal ve hizmetin kullanımı için yeterli zamanın var olup olmaması ile ilişkilidir. Boş zamanların değerlendirilmesinde kullanılan sportif mal ya da hizmetlerin talebine ait gelir esnekliği talep miktarının belirleyicisidir. İktisatta “gelir esnekliği” değeri, gelirdeki değişikliğin talep edilen miktar üzerinde yarattığı etkiyi değerlendirmede kullanılan bir ölçüttür. Negatif gelir esnekliğine sahip mal ve hizmetler “Düşük ya da Giffen Mal” olarak ifade edilmektedir. Bu durumda olma mal ve hizmetlerde gelir arttığında söz konusu mal ya da hizmetin talep miktarı azalmaktadır. Pozitif gelir esnekliğine sahip mal ve hizmetler “Normal Mal ve Hizmetler” olarak ifade edilmekte ve gelir arttığında

bu mal ve hizmetlerin talebi de artmaktadır. Eğer gelir esnekliği değeri 1'in üzerinde ise bu durumda bu gruba giren mal ve hizmetler "Lüks Mal ve Hizmetler" olarak kabul edilmektedir. Genel olarak boş zamanların değerlendirilmesinde kullanılan mal ve hizmetlerin talebi gelir arttığı zaman, talep edilen miktarı da gelire doğru orantılı olarak artar. Bu tarz mal ve hizmetler "normal ya da lüks mal" olarak kabul edilmektedir.⁵ Normal ya da lüks mal ya da hizmetlerin tüketimi ve söz konusu mal ve hizmetlere özgü endüstrilerin var olması ülkenin gelir düzeyiyle yakından ilgilidir. Örneğin; Almanya'da genel üretimdeki sporun payı, başka alanlarla kıyaslandığında petrol, demir ve saç gibi genel üretim endüstrilerine denktir.⁶

İktisadi olarak bir mal ya da hizmetin talebinin bir diğer belirleyicisi ise "Talebin Fiyat Esnekliği". Talebin Fiyat Esnekliği malın ya da hizmetin fiyatındaki değişmelerin talebi nasıl değiştireceğini ifade eder. Talep, fiyat değişmelerinden bağımsız ise söz konusu malın talebinin fiyat esnekliği "*Tam İnelastik*"tir. Fiyat değişimleri sonucu talepteki birim değişme fiyattaki birim değişimden daha az oluyorsa "*İnelastik*", fiyat değişimindeki birim değişim birebir talep miktarına yansiyorsa "*birim elastik*", fiyat değişimleri sonucu talep miktarındaki birim değişim fiyattaki birim değişimden daha fazla oluyorsa "esnek talep" sözkonusu olmaktadır.⁴

Mikro ekonomiye konu olan piyasa yapılanmalarının hepsinde endüstri içinde arzın belirleyicisi fiyat ve satış miktarıdır. Talebin fiyat esnekliğinin düşük olduğu mal ve hizmetler genellikle zorunlu mal ya da hizmetler olarak kabul edildiğinden bu ürünlerin fiyatlarında meydana gelen değişim talep miktarlarını etkilemez. Böylece bu tarz ürünlerin fiyatları artsa bile toplam hasılat düşmez. Bu durum firma üretim miktarının arttırılmasında teşvik edici olur. Ancak rekreasyona konu olan mal ve hizmetlerin taleplerine ait fiyat esneklikleri değerlendirildiğinde "talebin Fiyat Esnekliğinin" yüksek olduğu görülmektedir.

Sonuçta ülkenin gelir düzeyi yüksek ve ise ancak rekreasyon faaliyetlerine yönelik harcamaların artması beklenebilir. Bu durum rekreasyon faali-

yetleri ile ilgili tüm endüstrilerin özellikle gelişmiş ülkelerde varolmasının temel açıklayıcı değişkenlerinden bir olarak kabul edilebilir. Diğer belirleyici ise, çalışma dışı olarak kabul edilen zamanın artmasıdır. Örneğin İngiltere'de yapılan bir araştırmaya göre, 1856'da bir kişinin toplam yaşamında çalıştığı saat 124.000 iken bu durum 1983'de 69.000 saate inmiştir.⁷

Neoklasik teoremin temel açıklamalarından da bir olan "*foyda maksimizasyonu*" teorisine göre; çalışan bireyler sürekli olarak aldıkları ücret ile kendilerine kalan boş zaman arasında bir tercih yapmak durumundadırlar. Ancak öyle bir denge noktası vardır ki belli bir ücret düzeyinden sonra bireye verilen ücret arttırılsa bile birey tercihini kendisine daha fazla boş zaman yaratmak konusunda kullanmaktadır. Bu nedenle ülke ekonomilerinde kalkınmışlık düzeyi arttıkça bireylerin kendilerine ayırdıkları serbest zaman da artmaktadır.⁸

Serbest zamanın değerlendirilmesinde yer alan tüm aktiviteler, bireysel ve toplumsal olarak yarattıkları dışsal fayda nedeniyle ekonomik açıdan bir ara girdi olarak kullanılan emeğin niteliğini tanımlamaktadır. Bu tarz faaliyetlerin emek verimliliğinde oluşturduğu artış nedeniyle üretim potansiyelini arttırması ve verimlilik artışı nedeniyle birim üretim maliyetleri düşürmesi sonucu ekonomik kalkınma daha yüksek oranlı sağlanabilir.

Boş zamanların değerlendirilmesinde konu olabilecek rekreatif etkinlikler şu biçimde sıralanabilir.

—Ticari rekreasyon olarak ifade edilen insanların ücret karşılığı katıldıkları rekreatif etkinlikler; konser, sinema, sportif müsabakalar (izleme amaçlı) sağlıklı yaşam etkinlikleri vb.

—Estetik rekreasyon olarak ifade edilen; yüksek gelir eğitim ve kültür düzeyindeki insanların katıldıkları etkinlikler; ünlü sanat etkinlikleri, ünlü müzik yapıtlarını dinlemek vb.

—Sosyal rekreasyon olarak tanımlanan; beşeri ilişkiler kurma veya beceri ilişkileri kuvvetlendirmeye yönelik etkinliklerdir; kutlamalar,

partiler, yemekli toplantılar, arkadaş akraba ziyaretleri vb.

—Sağlık rekreasyonu olarak adlandırılan; sağlığı koruyucu tedavi edici etkinliklerdir; sportif etkinlikler, termalizim (kaplıca, ılıca, içmece), Türk hamamı, masaj, doğa yürüyüşleri ve tur organizasyonu, traking, zeka oyunları (tavla satranç) vb.

-Fiziksel rekreasyon biçiminde tanımlanan; açık ve kapalı alanlarda aktif katılım gerektiren sportif etkinliklerdir; havuz, akarsu, göl ve deniz etkinlikleri, yüzme, su altı dalışı, rafting, rüzgar sörfü, yelkencilik, sandal yat deniz motoru gezile-ri, havuz oyunları (su balesi su jimnastiği su topu), dağ sporları, tırmanma, yürüyüş, kayak, basketbol, voleybol, hentbol, futbol, golf, tenis, masa tenisi, jimnastik, boks, güreş, savunma sporları, binicilik, okçuluk, aerobik egzersizler. Fiziksel beceri oyunları ve yarışmaları, çocuk oyunları ve yarışmaları, gençlere yönelik yarışmalar ve oyunlar, yetişkinlere yönelik oyunlar ve yarışmalar.

—Sanatsal rekreasyon şeklinde ifade edilen; insanların sanatsal becerilerini geliştirici ve arttırıcı etkinliklerdir. Resim, sepetçilik, seramik işleri, el işleri metal, heykelticilik, ağaç oyma boyama, sinema, tiyatro, opera, bale, konser, sergi, festival, halk dansları gibi etkinlikleri izlemek.

-Kültürel rekreasyon biçiminde tanımlanan; katılımcıların bilgi ve becerilerini arttırmaya yönelik etkinliklerdir. Derneklere vakıflara katılma, kütüphane etkinlikleri, geleneksel etkinlikler serbest zaman faaliyetleri olarak sayılabilir.

Ayrıca spor faaliyetlerine bizzat katılım ya da seyirci olarak katılım bireyde sosyalleşme ve kendisini toplumun bir parçası olarak görme eğilimlerini de kuvvetlendirdiğinden iş yerlerindeki uyum düzeyini ve dolayısıyla iş performanslarına yapacağı katkı anlamında oldukça pozitif etkilere sahip olacağı açıktır. Yukarıda ifade edilen tüm rekreatif etkinliklerin bireyin “beşeri sermaye stokuna” yani bilgi, yaratıcılık, beceri, uyum düzeylerine katkısı olacaktır. Lucas (1988) ve Rebelo (1991) modellerinde beşeri sermayeyi de fiziksel sermaye gibi üretim faktörlerinden biri olarak saymışlardır. Yani ekonomi nasıl ki fiziksel sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyuyorsa beşeri sermaye yatırımlarına

da ihtiyaç duymaktadır. Beşeri sermaye olarak vurgulan kavram genelde eğitim yoluyla ortaya çıkmakla birlikte çalışma sürecinde yaparak öğrenme yoluyla kendiliğinden de oluşabilmektedir.⁹ Neoklasik büyüme modelleri yani büyüme de sadece emek ve sermayenin yeterli olmadığını bunun yanı sıra ekonomide bilgi, teknoloji ve becerinin de üretimin bir fonksiyonu olarak tanımlanması gereği üzerinde duran modeller içsel büyüme modelleri olarak tanımlanmaktadır. Bu modeller içinde Lucas’ın büyüme modeli aşağıdaki biçimde tanımlanmıştır.

$Y = F(K, u, N)$ şeklindeki üretim fonksiyonu

$K = \text{sermaye stoku}$

$N = \text{işçi sayısı artışı}$

$h = \text{çalışanların ortalama yetenek düzeyi}$

$u = \text{ortalama çalışma süresi arttıkça da üretim artmaktadır.}$

Ancak, beşeri sermaye birikimi çalışmadan artan kalan zamanın $(1 - u)$ artmasına, diğer bir deyişle çalışılan sürenin (u) azalmasına bağlıdır. $u(t) = 1$ olması halinde, zamanın tamamı çalışmaya gideceği ve işçilerin yeteneklerini geliştirmelerine hiç zaman kalmayacağı için beşeri sermaye birikimi sıfır olmaktadır. $u(t) = 0$ olması halinde de, zamanın tamamı yetenekleri geliştirmeye gideceği ve çalışmaya hiç zaman kalmayacağı için hiç üretim sıfır olmaktadır. Bu iki ekstrem arasında herhangi bir yetenek düzeyinde azalan getirinin olmayacağı ileri sürülmektedir.¹⁰ Lucas’ın büyüme modeli çalışmada artan kalan $(1 - u)$ kadar zamanın bireyin yeteneklerini geliştirmesi için önemli olduğuna vurgu yapmaktadır.

Bir başka açıdan bir ekonomide ölçülebilir ve ölçülemez öğeleri içeren, beşeri sermaye açısından standart bir üretim fonksiyonu tanımlanırsa; fonksiyonel ilişki aşağıdaki biçimde ifade edilmektedir.¹¹

$$Y_{jt} = f_j(K_{jt}^T, K_{jt}^I, H_{jt})$$

$Y_{jt} = t$ zamanında j firmasında çalışan başına düşen çıktı miktarı

K_{jt}^T Çalışan başına düşen ölçülebilir fiziksel sermaye miktarı

K_{jt}^I Çalışan başına düşen ölçülemez sermaye miktarı

H_{jt} Firmada çalışanlara ait insani sermaye dağılım miktarını gösteren parametreyi ifade etmektedir.

K_{jt}^I Değişkenini açıklayan ögeler farklı biçimlerde tanımlanmakla beraber genellikle bilgi ve entelektüel varlık olarak da değerlendirilmektedir. Yukarıda tanımlanan her iki modelde de; h ve K_{jt}^I değişkenleri modellerdeki bireysel yetenek ve dinamizmi temsil etmektedir. Bu değişkenlerde meydana gelen artış ise sonuçta büyümeyi arttırmaktadır.

Günümüzde değişen çalışma koşulları nedeniyle özellikle gelişmiş ekonomilerde çalışma dışında kalan serbest zaman artmaktadır. 2008 yılına ait İnsani Gelişme İndeksi raporlarından (Human Development Report) "Cinsiyet, Çalışma ve Zaman Tahsisi" verileri incelenerek ülke karşılaştırması yapıldığında, yüksek gelir grubunda yer alan bir ülke orta ve düşük gelir grubunda yer alan bir ülkede yaşayan erkek ve kadınların çalışma dışı boş zamanları birbirinden oldukça farklılık gösterdiği görülmektedir. Örneğin yüksek gelir grubunda yer alan Norveç'te bir gün içinde kadın için boş zaman 6 saat 8 dakika, erkek için 6 saat 23 dakika iken, bu durum düşük gelir grubunda yer alan Güney Afrika'da kadın için 4 saat 8 dakika erkek için ise 4 saat 53 dakikadır. (Bundan sonra İnsani Gelişme İndeksi, **İGE** olarak ifade edilecektir.).¹¹ Bu durum açıkça göstermektedir ki gelişen ekonomilerde insanların kendileri için ayırdıkları zaman artmaktadır. Dolayısıyla artan zamanın kaliteli değerlendirilmesi yukarıdaki fonksiyonel ilişkilerde belirtildiği üzere kalkınma ve büyümenin daha istikrarlı ve sürekli olması için oldukça önemlidir.

EKONOMİK KALKINMA VE İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ DEĞERLERİNİN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ekonomik gelişmişlik düzeyi hiç şüphesiz toplumu oluşturan tüm bireylerin refah seviyesinde artış demektir. Ekonomide büyüme, bu refah artışının iktisadi açıdan ölçülmesine olanak veren teknik

ve ölçülebilir bir büyüklüktür. Bu açıdan ekonomik büyüme belli bir dönemde üretilen ve nihai mal ve hizmetlerin toplam değeri olarak ifade edilen gayri safi milli hasıla stokunun artması olarak tanımlanmaktadır.¹² Bir ekonomide mal ve hizmet stokunda artışı belirleyen temel üretim faktörleri olarak sermaye, emek ve teknolojiye meydana gelen belirgin miktar ya da verimlilik artışları sayılabilir. Böylece üretim faktörlerinde oluşacak net artış ve verimlilik doğal olarak "ceteris paribus" varsayımı altında toplam üretim kapasitesini arttıracaktır. Üretim stokunun artmış olduğu bir ekonomide, üretime konu farklı endüstriyel dalların insanların gelişen ve değişen ihtiyaçlarına göre şekilleneceği de oldukça açıktır.

Ekonomik kalkınma ise ekonomik büyümeden farklı olarak salt üretimin ve kişi başına gelirin artırılması anlamına gelmeyip, az gelişmiş bir toplumda iktisadi ve sosyal yapının da değiştirilmesi ve yenileştirilmesidir. Kişi başına düşen milli gelirin artmasının yanında, genel olarak üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarlarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içerisinde payının artması gibi yapısal değişiklikler, kalkınmanın temel öğeleridir.¹³ Genel bir ifadeyle kalkınma anlayışının içinde sadece üretim stokundaki net artışlar değil aynı zamanda toplumu oluşturan tüm bireylerin yaşam kalitesindeki artışlar ifade edilmektedir. Bu nedenle kalkınmışlık göstergeleri arasında hane başına tv, buzdolabı, çamaşır makinesi, kişi başına düşen okunan kitap sayısı sayılabilir.

Özellikle her toplumun siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik değerleri birbirinden farklılık göstermektedir. Bu nedenle toplumlar arası gelişmişlik düzeyinin ölçülmesinde bir endeks olarak kabul edilen insani gelişmişlik indeksi farklı ülkelere ait toplumların gelişmişliklerini belirli kriterlere değerlendirmektedir. Örneğin; **İGE**'ye göre bir ülkede milli gelir artışının yüksek oluşu o ülkenin gelişmiş bir ülke olarak adlandırılabilmesi için yeterli değildir. Ekonomik açıdan büyüme göstermiş birçok ülkede sosyal sorunların çözülmediğinin görülmesi üzerine ekonomik büyüme ve insani gelişme arasındaki ilişkinin daha iyi kurulması gereği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, ülkelerarası sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin de orta-

ya konduğu İGE, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından ilk kez 1990 yılında yayımlanan “İnsani Gelişme Raporu (İGR)” ile her yıl yayınlanmaya başlanmıştır. İGR’ler yıllar itibarıyla değişen sayıda ülkeleri içermektedir.¹¹ İGE farklı coğrafyalarda bulunan ülkelere ait gelişmişliklerin kullanılması açısından oldukça önem taşımaktadır. İnsani gelişme indeksi 175 adet Birleşmiş milletler üyesi ülkeyi kapsamaktadır. İGE tüm ülkelerin gelişmişlik göstergelerini değerlendirmek amacıyla 0 ile 1 arasında değer alan bir gelişim ölçüğü ile değerlendirme yapmaktadır. “0” en düşük insani gelişmişlik düzeyini gösterirken “1” en yüksek insani gelişmişlik düzeyini göstermektedir. Bu endeksler doğumdan itibaren yaşam sürecini gösteren “Yaşam Beklenti Endeksi”, Okuma yazma oranını gösteren “Eğitim Endeksi” ve her ülkedeki satın alma gücü paritesine göre düzenlenen ve söz konusu ülkenin kişi başına düşen gelirini yansıtan “Yaşam Standardı Endeksi” olarak ifade edilmektedir. Kullanılan bu üç farklı kalkınma ölçütlerinin formülleri 177 ülke üzerinde uygulanmış ve insani gelişmişlik indeksi değerleri 3 farklı kategoride değerlendirilmiştir.

- 1.) İGE değeri 0,0- 0.499 arasında değer alanlar düşük insani gelişmişlik düzeyini,
- 2.) 0.50- 0.799 orta insani gelişmişlik düzeyini ve
- 3.) 0.80–1 arasında değer alanlar ise yüksek insani gelişme düzeyi değerlerini ifade etmektedir.¹¹

İnsani gelişmişlik endeksine göre; gelir düzeyine göre yapılan sınıflama da ise Dünya Bankası’nca kullanılan gelir düzeyleri tüm ülkeler için referans oluşturmuş ve GSMH’sı 2005 verilerine göre 10.726 \$ ve daha fazla olan ülkeler yüksek ge-

lir grubunda yer alan ülkeler, GSMH’sı 876-10.725 \$ arasında kalan ülkeler orta gelir grubu ve GSMH’sı 875 \$ altında kalan ülkeler ise düşük gelir grubu olarak ifade edilmektedir. İGE’ye göre temel dünya sıralaması ve coğrafi bölgelere göre de sınıflandırmalara yer almaktadır.¹⁴ Türkiye’nin insani gelişmişlik indeksindeki yeri 2007/ 2008 raporunda değerlendirilmesi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo 1).

Yukarıda yer alan tablo verilerine göre Türkiye “orta gelişmişlik düzeyine” sahip ve toplam 177 ülke arasında 84. sırada yer almaktadır.¹²

İnsani gelişme endeksine göre; ülkelerin ekonomik performanslarına bakılarak bir karşılaştırma yapıldığında yine Türkiye “orta düzey gelir” grubunda yer alan ülkeler arasında olduğu görülmektedir (Tablo 2). Bu durumda gelişmiş ülke sınıflandırması içerisinde yer alabilmek için toplam sermaye stokunun ve yaşam standartlarının yükselmesi gerekmektedir.

İGE DEĞERLERİYLE KALKINMA SÜRECİNDE BOŞ ZAMAN EKONOMİSİNİN ARTAN ÖNEMİ: SPOR VE SPOR ENDÜSTRİSİ

İnsani gelişmişlik derecesini gösteren İGE değerleri incelendiğinde öne çıkan önemli sonuçlardan biri gelişmişlik düzeyinin eğitim düzeyi ve ortalama yaşam süresinin artmasıyla ilgili olduğuudur. Bu açıdan bakıldığında İGE değeri yüksek olan ülkelerin kalkınma sürecinde oldukça önemli olan “beşeri sermaye” stokunun da yüksek olduğuudur. “Beşeri sermaye” “insan sermayesi” ya da “insani kalite” kavramı özellikle günümüzde kalkınma stratejilerinin ayrılmaz bir parçası konumundadır. Beşeri

TABLO 1: İnsani gelişmişlik indeksi.

İnsani Gelişme Endeksi Değeri (HDI Value)	Yaşam Beklentisi (Yıl Olarak)	15 yaş ve üstü yetişkinlerde Okuma yazma oranı (%)	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (\$)	Yaşam Beklenti Endeksi	Eğitim İndeksi	GSMH İndeksi
0.775	71.4	87.4	8.407	0.773	0.812	0.740

Kaynak: Human Development Report 2007/2008 <http://hdr.undp.org/en/statistics/> /Turkey,

* Tablodaki rakamlar 2005 verilerini içermektedir

** Ulusal ve UNESCO İstatistikî Tahmin Kurumu verilerinden elde edilmiştir.

TABLO 2: İnsani gelişmişlik endeksine göre ekonomik performans kriterleri.

GSYİH (Milyar \$)	Kişibaşına Düşen GSYİH (\$)	GSYİH Yıllık Büyüme Oranı % (1975-2005)	1975-2005 Yılları		GSYİH'nın En Yüksek Değer Aldığı Yıl	TÜFE'deki Ortalama	
			Arasında En Yüksek Bİşibaşına Düşen GSYİH (\$)			Yıllık Değişim %	
362.5	5.030	1.8	8.407		2005	1990-2005 64.2	2004-2005 8.2

Kaynak: Human Development Report 2007/2008

* Tablodaki rakamlar 2005 verilerini içermektedir

* Ulusal ve UNESCO İstatistikî Tahmin Kurumu verilerinden elde edilmiştir.

sermaye stokunu artmasını sağlayan öğeler üretimde kullanılan diğer faktörlerin daha verimli değerlendirilmesine imkân vermekte; ayrıca yeni teknolojilerin icadı ve rasyonel bir şekilde kullanılmasına da yol açmaktadır. Bu nedenle ekonomik faaliyetlerdeki rasyonellik artmakta ve ülke ekonomisi daha hızlı kalkınabilmektedir. Beşeri sermayeyi sadece eğitimle özdeşleştirmek mümkün değildir. Çünkü konu insanın niteliğini vurguladığı için, eğitimin yanında sağlık, dinamik nüfus miktarı ve beyin göçü gibi diğer faktörleri de beşeri sermaye birikimine etki eden unsurlar arasında değerlendirmek gerekmektedir.¹⁵ Ekonomik kalkınma ölçütlerinden bazıları, yaşam süresinin uzaması, bireylerin artan çalışma saatlerine rağmen boş kalan zamanlarını daha verimli kullanmaları adına verilen çabaların artması ve doğal olarak boş zamanın en iyi biçimde değerlendirilmesi gereğinin ortaya çıkması olarak sıralanabilir. Kuşkusuz bu durumda öne çıkan alanlardan birisi de serbest zaman alternatiflerinin doğru değerlendirilmesi açısından fiziksel rekreasyon olarak da tanımlanan spor endüstrisidir. Spor ve sporun yarattığı endüstri aslında direkt olarak ekonomik kalkınmayı arttırmaktadır. Çünkü sporda bizzat katılımcı olmak yaşam beklentisini arttırmakta ve çalışma yaşantısında iş görmeme süresini azaltmaktadır. Uzun yıllar boyunca sporun yaşam beklentisi üzerine etkisi sorgulanmıştır. Spor yapanların yaşam beklentisinin daha fazla olduğu ortaya konmuştur. Aynı zamanda spor aracılığı ile oluşan ve hem bireye hem de topluma yarattığı fayda olarak ifade edilen başka *pozitif dışsallıklar* da vardır. Bunlar; sosyal uyumun artması, istekli ve hevesli olma, dinamizm olarak ifade edilebilir. Bunun dışında sporun yarat-

tığı diğer bir pozitif dışsallık ise direkt katılımcı olarak değil ancak gerçekleşen spor organizasyonlarının oluşturduğu fayda olarak ifade edilebilmektedir.

Sportif etkinlikler temel olarak üç açıdan pozitif dışsallık etkisi yaratmaktadır; Bunlar bireyde oluşan *bireysel etki*, spor etkinliği sırasında oluşan grup etkileşimi sonucu sağlanan *sosyal etki* ve bölgede spor organizasyonu sonucunda oluşan *ekonomik etkidir*. Spor etkinliği esnasında, etkinliğin büyüklüğüne, sporun türüne, katılma ve yer gibi değişkenlere bağlı olarak sosyal ilişkiler yaratılmaktadır. Bununla birlikte genel kabul edilen görüş sportif etkinliklerin bireyin sosyal uyum düzeyini ve sosyal anlamda tanınmışlığını arttırdığı yönündedir.

Pozitif ekonomik dışsallık bir başka anlamda ise bölgesel dinamiklerin uyarılması süreci olarak ifade edilmektedir. Bu durum ise gerçekleşen sportif aktivitelerin yarattığı ekonomik etkiler olarak değerlendirilmektedir.¹⁶ Örneğin, böylesi organizasyonlarda söz konusu bölgede işsizlik azalmakta, satışlar artmakta ve artan talebe bağlı olarak ve toplam üretim stoku dışsal olarak harekete geçmektedir. Genel olarak spor ve sporun yarattığı endüstri, çalışmada tanımlanan kalkınmayla ilgili sürece yapmış olduğu katkı nedeniyle direkt ilgilidir. Aynı zamanda spor endüstrisinin oluşturduğu dışsal fayda spor olayları ve spor karşılaşmalarının söz konusu ülke ekonomisi içinde bölgesel ve bütünsel olarak net katma değer oluşturmaktadır. Bu yaratılacak katma değere neo klasik büyüme modelinde de büyümenin ölçülemez öğesi olarak beşeri sermaye bileşeni şeklinde büyüme fonksiyonuna dahil edilmiştir. Temelde spor ve spor endüstrisindeki ar-

tışı belirleyen değişkenler aşağıdaki şekilde tanımlanabilir.

—Yeni, Farklı Spor, Fitness ve Rekreatif Etkinliklerin Sayısal Artışı ve Gelişimi

—Kitle İletişim Araçlarındaki Artış

—Bireysel Serbest Zamanların Artışı

—Çeşitli Pazar Bölümlerinde Spor Ürünlerinin Artışı ve Bu Ürünlerle İlgili Teknolojik Gelişmeler

—Spor Endüstrisi İçinde Pazarlama Eğilimlerinin Artışı

—Spor Eğitiminin Artması

—Spor Endüstrisindeki Kar Artışı

—Spor Yönetimi Konusundaki Gelişmeler¹⁷

Yukarıda tanımlanan değişkenler gelişen bir ekonomide daha önemli hale gelen boş zaman ekonomisinin ekonomik kalkınmayı destekleyecek şekilde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

SONUÇ

Serbest zaman olarak adlandırılan rekreasyon aktivitelerinin özellikle fiziksel rekreasyon olarak ifade edilen spor ve sporla ilgili alanlarda yoğunlaşmasının bir ekonomide oluşturacağı etkilerin değerlendirilmesi durumunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır.

—Kalkınma tek başına üretim stokunun artması olarak değerlendirilmemelidir, kalkınmanın sürekli ve artan oranlı sağlanabilmesi için bireysel beceri ve dinamizm oldukça önem taşımakta ve bu öğeler kalkınma için sayılamaz unsurlar olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle serbest zaman aktivitesi olarak spor ve spora katılım bir toplumda ne

kadar çok tercih edilir ve genç nüfusun bu konudaki eğilimleri önceden şekillendirilebilirse kalkınmışlık düzeyinde daha fazla yol alınabilir.

—Spor ve spor endüstrisi günümüzde boş zaman kavramının değerlendirilmesinde öne çıkan kavramlar ise de aynı zamanda sektörün artan önemi bugün endüstri olarak ifade edilmesini sağlamaktadır. Bu endüstri içinde üretilen mal ve hizmet çeşitliliği ise aynı zamanda üretimin artmasını sağlamaktadır. Bu durumda yine hem sektörel hem de bütünsel büyüme göstergesi olarak tanımlanmaktadır.

—Türkiye İGE değerlendirildiğinde orta gelişmişlik derecesiyle orta düzey yaşam beklentisi, orta düzey eğitim endeksi verileri ve orta düzey gelir verilerine sahiptir. Yüksek gelişme parametrelerinden birisi de yaşam düzeyinde ortaya çıkan yükselmelerdir. Şüphesiz yaşam süresini arttıran başka öğelerde mevcuttur. Ancak serbest zamanın spor ve spora konu olan alanlarda değerlendirilmesi durumunun yaşam süresi üzerinde etkisinin pozitif olmasının belirleyici olduğu düşünüldüğünde serbest zaman etkinlikleri olarak spor ve spor endüstrisi desteklenmeli ve bu durumun ekonomik kalkınmışlıkta yarattığı etki azımsanmamalıdır.

Spor ve serbest zaman değerlendirilmesinin ekonomik boyutları ile ilgili çalışmaların bilimsel verilere dayalı olarak incelenmesi ve bu çalışmaların ülkelerin ekonomilerine olan katkısı ile ilgili araştırmalar yapıp gerekli yatırımların, alan uzmanı kişilerce değerlendirilmesi gerekmektedir. Yapılan yatırımların uzun vadede ülkelerin kalkınmışlık düzeyine yapacağı pozitif etki spor ve spor ürün ve faaliyetleri ile ilgili sektörü serbest zamanın değerlendirilmesinde öncü sektörlerden bir yapacaktır.

KAYNAKLAR

1. Rodolfo E. Manuelli and Ananth Seshadri, 2005,s.2 18 Mart 2008 tarihli İnternet Sayfasından Güncellenmiştir. http://www.ssc.wisc.edu/~manuelli/research/humcapwealthnation5_05.pdf.
2. Michael P. Tadora, Stephen C. Smith "Economic Development", Pearson, Addison Wesley, 2006, s. 59.
3. Baki Pala, Boş Zaman Aktivitelerinin Yararları Ve İnsan Hayatındaki Önemi, http://www.egitimilanlari.com/default.asp?pg=makale_goster&makale_id=3666 21.11.2007). Tarihli İnternet Sayfası.
4. John Tribe, "The Economics of Recreation, Leisure and Tourism", Elsevier 2005, s.13.
5. Chriss Gratton, E. Peter Taylor, "Economics of Sport and Recreation", E&FN Spon, Press, 2000, s.233.
6. Sebahattin Devecioğlu, "Sporun Ekonomik Boyutu", Standart Ekonomik ve Teknik Dergi, T.S.E. Yıl 43, Sayı, 511, Temmuz, 2004, s.5.
7. Geoffrey Godbey, "Leisure and Leisure Services in the 21. Century Toward Mid Century", Venture Publishing, Inc., Cato Avenue 1999, s. 182.

8. Muhsin Kar, Hüseyin Ağır "Türkiye'de Beşeri Sermaye Ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi" (Neo Klasik Büyüme Teorisi), <http://www.elelebizbize.com/e-kutuphane/muhsinkar/turkiyedebeserisermaye.pdf> 31.03.2008 tarihli internet sayfası.
9. Osman Demir, Adem Üzümcü, Serap Duran, "İçsel Büyümede İçselleşme Süreçleri: Türkiye Örneği", D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi Cilt:21 Sayı:1, Yıl:2006, s: 27- 46.
10. John Abowd, John Haltiwanger, Ron Jarmin, Julia Lane, Paul Lengermann, Kristin McCue, Kevin McKinney, and Kristin Sandusky, "The Relation Among Human Capital, Productivity and Market Value: Building Up from Micro Evidence", http://instruct1.cit.cornell.edu/~jma7/ahjllmms_criw_050102.pdf 24.09.2008 tarihli internet sayfasından güncellenmiştir.
11. Human Development Report, <http://hdr.undp.org/en/statistics/> /Turkey, s.342, 26.09.2008 tarihinde güncellenmiştir.
12. Kemal Yıldırım, Doğan Karaman, "Makro Ekonomi", 1999 Eskişehir, Eskişehir Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayın No: 145, s.5.
13. Ergül Han, Ayten Ayşen Kaya "Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika" Eskişehir 2002, s.17
14. İnsani Gelişme Raporu, (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/demirs/insanige.pdf>, 26.09.2008 tarihinde güncellenmiştir.
15. Mehmet Karagül, "Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı", <http://www.akdeniz.edu.tr/iibf/dergi/Sayiy05/11Karagul.pdf> 2003.
16. Jean- Jacques Gouguet, Eric Barget, "Sporting Externalities", Handbook on Economics of Sport, UK, 2006, s.47.
17. Metin Argan, Hakan Katırcı, Spor Pazarlaması, Eylül 20002 Ankara, s. 9-18.